

Отримано: 03 серпня 2019 р.

Прорецензовано: 14 серпня 2019 р.

Прийнято до друку: 22 серпня 2019 р.

e-mail: olha.demianchuk@oa.edu.ua

DOI: 10.25264/2311-5149-2019-14(42)-67-83

Дем'янчук О. І. Економічні критерії у забезпеченні реалізації збалансованого розвитку адміністративно-територіальних одиниць України. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, вересень 2019. № 14(42). С. 67–83.

УДК 336.14

JEL класифікація: H 72, H 77

Дем'янчук Ольга Іванівна,*кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту
Національного університету «Острозька академія»*

ЕКОНОМІЧНІ КРИТЕРІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ УКРАЇНИ

У статті розкрито значення економічних критеріїв у забезпеченні реалізації збалансованого розвитку адміністративно-територіальних одиниць України. Автор детально аналізує чотири підгрупи економічних критеріїв. У першій підгрупі було охарактеризовано вплив сформованого валового регіонального продукту на реалізацію збалансованого соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць, розраховано коефіцієнт рівня збалансованості за цим показником. У другій підгрупі автор зосередив увагу на виробничому потенціалі адміністративно-територіальних одиниць. Третя підгрупа економічних критеріїв характеризує підприємницьке середовище адміністративно-територіальних одиниць. До останньої підгрупи економічних критеріїв належить зовнішньоекономічна торгівля. Автор детально характеризує динаміку, склад, розрахував фінансові розриви та коефіцієнти збалансованості. Результатом дослідження є розрахунки коефіцієнтів збалансованості за всіма підгрупами економічних критеріїв, на основі яких було визначено наявність значних дисбалансів у соціально-економічному розвитку адміністративно-територіальних одиниць, лідерській позиції м. Києва за всіма чотирма групами економічних критеріїв.

Ключові слова: економічні критерії збалансованого розвитку адміністративно-територіальних одиниць, коефіцієнт збалансованості у забезпеченні валовим регіональним продуктом, коефіцієнти збалансованості виробничого потенціалу, зовнішньої торгівлі та підприємницького середовища.

Демьянчук Ольга Ивановна,*кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, учета и аудита,
Национальный университет «Острозьская академия»*

В статье раскрыто значение экономических критериев в обеспечении реализации сбалансированного развития административно-территориальных единиц Украины. Автор остановился на детальном анализе четырех подгрупп экономических критериев. В первой подгруппе было проанализировано влияние на реализацию сбалансированного социально-экономического развития административно-территориальных единиц их сформированного валового регионального продукта, рассчитан коэффициент уровня сбалансированности по этому показателю. Во второй подгруппе, автор сосредоточил внимание на производственном потенциале административно-территориальных единиц. Третья подгруппа экономических критериев характеризует предпринимательскую среду административно-территориальных единиц. Заключительной подгруппой экономических критериев, автором проанализированы внешнеэкономическую торговлю. Автор остановился на детальной характеристике динамики, состава, рассчитал финансовые разрывы и коэффициенты сбалансированности. Результатом исследования являются расчеты коэффициентов сбалансированности по всем подгруппам экономических критериев на основе которых было определено наличие значительных дисбалансов в социально-экономическом развитии административно-территориальных единиц, лидерской позиции м. Киева по всем четырем группам экономических критериев.

Ключевые слова: экономические критерии устойчивого развития административно-территориальных единиц, коэффициент сбалансированности в обеспечении валовым региональным продуктом, коэффициенты сбалансированности производственного потенциала, внешней торговли и предпринимательской среды.

Olha Demianchuk,*PhD, associate professor of Finance, Accounting and Auditing Department,
The National University of Ostroh Academy*

ECONOMIC CRITERIA TO ASSURE THE IMPLEMENTATION OF BALANCED DEVELOPMENT OF THE ADMINISTRATIVE-TERRITORIAL UNITS OF UKRAINE

The article specifies the importance of economic criteria in ensuring the balanced development of the administrative-territorial units of Ukraine. The author focuses on a detailed analysis of four sub-groups of economic criteria. In the first subgroup, the impact of the gross regional product on the implementation of balanced socio-economic development of the corresponding administrative-territorial units is analyzed, and the coefficient of the equilibrium level on this indicator

is calculated. In the second subgroup, the author concentrates on the production potential of the administrative-territorial units. Based on the analysis of the composition and structure of economic entities combined with their production volumes, the paper has determined the importance of enterprises and individual entrepreneurs in the development of administrative-territorial units, and in the realization within their borders of industrial, agricultural production and construction works. Following from all these indicators, the coefficient of production capacity was calculated. The third subgroup of economic criteria characterizes the entrepreneurial environment of the administrative-territorial units. The author has proved the significant role of the business environment in non-industrial administrative-territorial units. Within the scope of the fourth subgroup of economic criteria, the author analyzes foreign trade. Thus, the paper has elaborated on the detailed characteristics of its dynamics and composition, moreover financial gaps and the coefficients of equilibrium have been calculated. The result of the study lies in the calculation of the coefficients of equilibrium across all four sub-groups of economic criteria, based on which the existence of significant imbalances in the socio-economic development of administrative-territorial units has been determined. Furthermore, the author has discovered the leadership position of Kyiv for all sub-groups of economic criteria. In relation to other administrative-territorial units, depending on a subgroup of criteria there is the range of different administrative-territorial units, which occupy leading positions. That is why the author stated that while developing the Regional Development Strategy, it is necessary to consider all these subgroups of criteria and their impact on ensuring their balanced development.

Key words: economic criteria of the balanced development of administrative-territorial units, coefficient of equilibrium in the provision of gross regional product, coefficients of the production potential equilibrium, foreign trade and business environment.

Постановка проблеми. Вирівнювання диспропорцій (або дисбалансів) у соціально-економічному розвитку адміністративно-територіальних одиниць залежить від багатьох критеріїв: економічних, фінансових, соціальних, інфраструктурних, організаційних, управлінських. Проте економічні критерії, які містять чотири основні підгрупи: динаміка валового регіонального продукту адміністративно-територіальних одиниць; виробничий потенціал адміністративно-територіальних одиниць; підприємницьке середовище адміністративно-територіальних одиниць; зовнішньоекономічна діяльність адміністративно-територіальних одиниць, створюють умови для забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Збалансування, або можна використати термін «зближення рівнів» [1, с. 22], який обґрунтували Л. Антошкіна та Д. Стеченко, економічного та соціального розвитку адміністративно-територіальних одиниць є об'єктивною закономірністю, яка переважно проявляється внаслідок проведення ефективної регіональної політики, у межах якої забезпечується раціональне та пропорційне використання всіх фактичних і потенційних економічних та фінансових можливостей цих територіальних утворень.

Створення умов для динамічного та збалансованого розвитку адміністративно-територіальних одиниць України, забезпечення їх соціальної та економічної єдності, підвищення рівня життя населення, одержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного громадянина незалежно від його місця проживання згідно зі ст. 2 Закону України «Про засади державної регіональної політики» є ключовою метою державної регіональної політики в Україні [2].

Саме тісна взаємодія суб'єктів та об'єктів адміністративно-територіальних одиниць у формуванні в їх межах достатнього фінансового потенціалу на основі економічних критеріїв забезпечує виконання важливої нерівності «потреби дорівнюють можливостям» або «можливості в повній мірі задовольняють потреби». Якщо ця нерівність є незбалансованою або зростають додаткові потреби, у такому випадку залучаються додаткові резервні та потенційні економічні та фінансові ресурси адміністративно-територіальних одиниць з метою забезпечення її збалансованого соціально-економічного розвитку.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у визначенні значення економічних критеріїв у забезпеченні реалізації збалансованого розвитку адміністративно-територіальних одиниць України. Зважаючи на це, основним завданням дослідження є аналіз чотирьох підгруп економічних критеріїв та їх впливу на рівень збалансованого розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Виклад основного матеріалу. Перша підгрупа економічних критеріїв характеризує фінансовий потенціал, який містить у собі всі фактичні фінансові ресурси суб'єктів господарювання адміністративно-територіальних одиниць і оцінюється через показник валового регіонального продукту. На основі статистичних даних Державної служби статистики України, проаналізувавши динаміку валового регіонального продукту в розрізі адміністративно-територіальних одиниць, ми побудували діаграми цих змін за 2011, 2014 та 2017 роки. Водночас визначили, що протягом досліджуваного періоду постійним лідером у створенні валового регіонального продукту на одну особу в Україні є м. Київ. Хоча протягом тих років відбулися значні зміни щодо позиції областей за обсягом валового регіонального продукту на одну особу (рис. 1, 2, 3). Так, протягом 2011 та 2014 років Дніпропетровська область займала другу позицію за обсягом створеного ВРП на одну особу, демонструючи достатній фінансовий потенціал. 2011

року Донецька область займала 3 місце серед адміністративно-територіальних одиниць України за обсягом валового регіонального продукту на одну особу, проте вже 2014 року перемістилась на 12 місце в рейтингу, а 2017 року ця область посіла 21 місце, що свідчить про значні втрати фінансового потенціалу Донецької області внаслідок військової агресії Російської федерації на території України. Так, Луганська область 2017 року посідала останнє місце в рейтингу за цим показником, хоча 2011 року займала 9 місце, а з 2014 року – 25 місце.

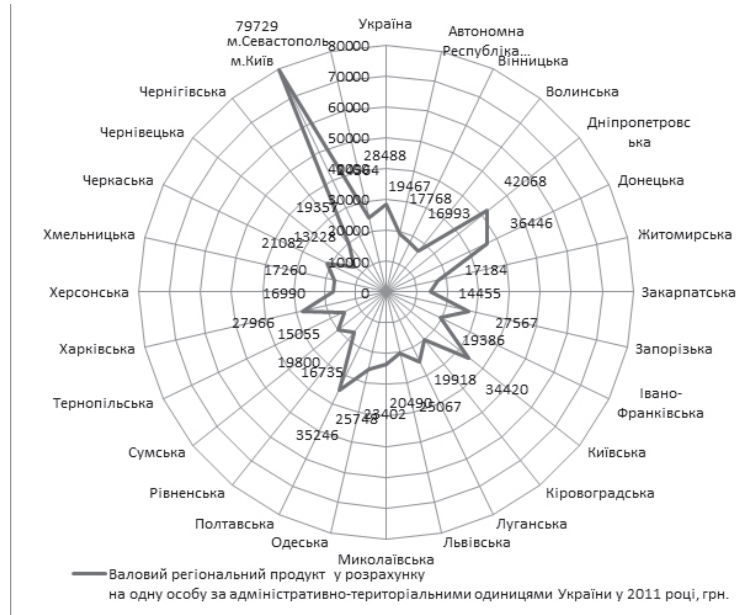

Рис. 1. Обсяг валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу адміністративно-територіальних одиниць України у 2011 році, грн.

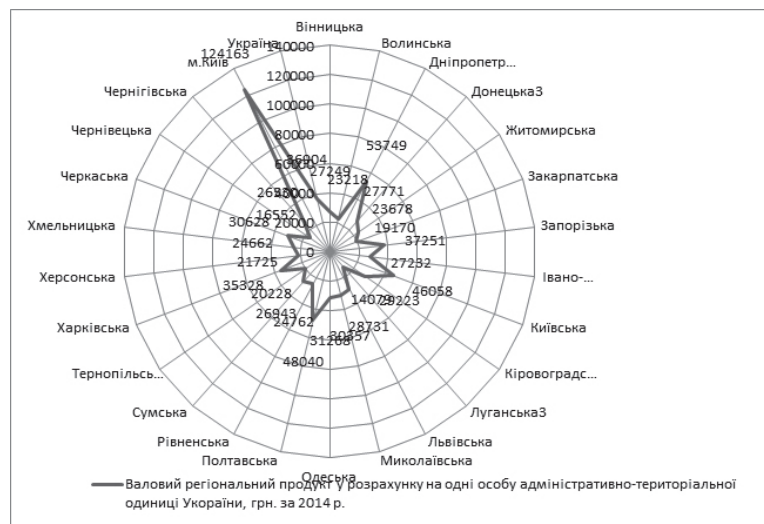

Рис. 2. Обсяг валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу адміністративно-територіальних одиниць України у 2014 році, грн.

Значно покращила своє фінансове забезпечення і реалізацію фінансового потенціалу Полтавська область, із 2016 року змістивши Дніпропетровську область на третє місце (рис. 3). Зайнявши другу позицію, Полтавська область засвідчила значний ріст рівня реалізації збалансованого розвитку на основі сформованого в її межах фінансового потенціалу.

Використавши дані зміни обсягу валового регіонального продукту на одну особу та середні значення в Україні, ми розрахували коефіцієнт забезпечення фінансовим потенціалом адміністративно-територіальних одиниць України за 2010–2017 рр. (табл. 1) та провели диференціацію адміністративно-територіальних одиниць України за цим показником.

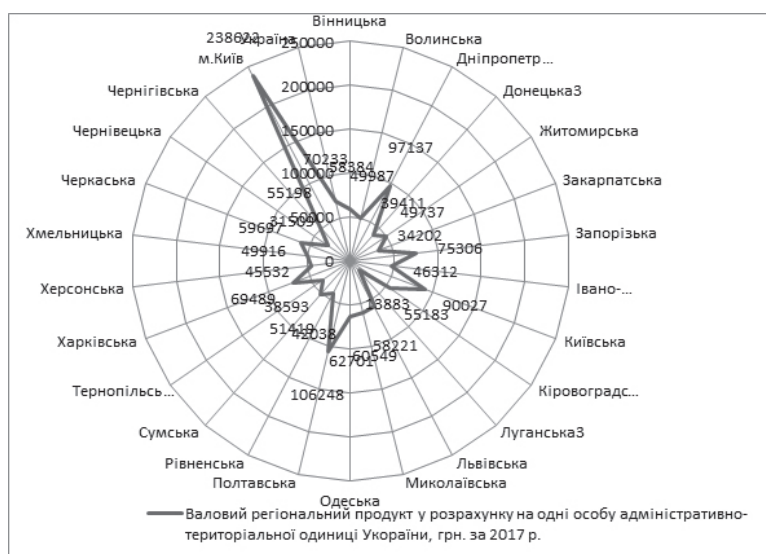

Рис. 3. Обсяг валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу адміністративно-територіальних одиниць України у 2017 році, грн.

Ми виділили чотири групи адміністративно-територіальних одиниць України за рівнем забезпечення їх фінансовим потенціалом: з низьким, середнім, достатнім і високим рівнем. Адміністративно-територіальні одиниці, які мають значення коефіцієнта менше 0,5 відображають низький рівень забезпечення фінансовим потенціалом, а тому потребують додаткових фінансових ресурсів для їх збалансованого соціально-економічного розвитку (табл. 1).

Таблиця 1

Зміна коефіцієнта забезпечення фінансовим потенціалом адміністративно-територіальних одиниць України за 2010–2017 рр.

Регіони	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 ¹ р.	2015 ¹ р.	2016 ¹ р.	2017 ¹ р.
Автономна Республіка Крим	0,70	0,68	0,71	0,70	-	-	-	-
Вінницька	0,61	0,62	0,63	0,67	0,74	0,80	0,83	0,83
Волинська	0,59	0,60	0,95	0,59	0,63	0,65	0,61	0,71
Дніпропетровська	1,47	1,48	1,40	1,38	1,46	1,42	1,35	1,38
Донецька ³	1,23	1,28	1,22	1,13	0,75	0,58	0,58	0,56
Житомирська	0,62	0,60	0,61	0,61	0,44	0,66	0,69	0,71
Закарпатська	0,52	0,51	0,53	0,51	0,52	0,50	0,46	0,49
Запорізька	1,00	0,97	0,96	0,91	1,57	1,09	1,07	1,07
Івано-Франківська	0,63	0,68	0,73	0,72	0,74	0,71	0,67	0,66
Київська	1,11	1,21	1,27	1,19	1,25	1,30	1,33	1,28
Кіровоградська	0,66	0,70	0,69	0,76	0,79	0,85	0,85	0,79
Луганська	0,84	0,88	0,81	0,73	0,38	0,23	0,25	0,20
Львівська	0,69	0,72	0,76	0,74	0,78	0,80	0,81	0,83
Миколаївська	0,86	0,82	0,78	0,82	0,82	0,89	0,90	0,86
Одеська	0,96	0,90	0,85	0,87	0,85	0,90	0,90	0,89
Полтавська	1,26	1,24	1,20	1,19	1,30	1,43	1,45	1,51
Рівненська	0,58	0,59	0,59	0,57	0,79	0,65	0,61	0,60
Сумська	0,67	0,70	0,68	0,70	0,73	0,80	0,75	0,73
Тернопільська	0,50	0,53	0,52	0,50	0,55	0,54	0,52	0,55
Харківська	1,00	0,98	0,94	0,93	0,96	0,99	1,02	0,99
Херсонська	0,61	0,60	0,56	0,58	0,59	0,65	0,65	0,65
Хмельницька	0,58	0,61	0,62	0,60	0,70	0,68	0,68	0,71
Черкаська	0,73	0,74	0,77	0,78	0,83	0,88	0,86	0,85
Чернівецька	0,46	0,46	0,45	0,45	0,67	0,44	0,42	0,45
Чернігівська	0,65	0,68	0,69	0,68	0,72	0,76	0,75	0,79
м.Київ	2,98	2,80	3,04	3,27	3,36	3,36	3,43	3,40
м.Севастополь	0,87	0,86	0,81	0,86				

¹ Дані наведені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини території Донецької, Луганської областей.

Із середнім рівнем фінансового потенціалу адміністративно-територіальні одиниці мають значення коефіцієнта на рівні від 0,51 до 0,7, відображаючи, що обсяг валового регіонального продукту на одну особу цих областей є вищим 50 % від середнього значення по Україні і може сягати до 70 %. Проте такі області, на наш погляд, повинні більше розглядати недосконалість використання їх організаційної та управлінської складової у фінансовому потенціалі цієї області, що дасть можливість активізувати пошук та використання потенційних ресурсів, а також можливостей їх нарощування в межах цих областей.

Достатній рівень фінансового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць має значення коефіцієнта в межах від 0,71 до 0,9. Такі значення підтверджують, що валовий регіональний продукт на одну особу цих територій є лише на 30 або 10 % менше середнього значення в Україні. Отже, фінансовий потенціал, який відображає свою дієвість у межах цих територіально-адміністративних одиниць, підтверджує ефективність його формування та використання і забезпечує збалансований розвиток цих територій. Високий рівень фінансового потенціалу відображає значення в межах більше 0,91, що характеризує повне забезпечення фінансовим потенціалом адміністративно-територіальні одиниці і підтверджує, що в їх межах значення валового регіонального продукту на одну особу становить більше середнього значення в Україні.

Аналізуючи групування адміністративно-територіальних одиниць за рівнем забезпечення фінансовим потенціалом, що відображено у таблиці 2, робимо такі висновки.

Таблиця 2

**Групування адміністративно-територіальних одиниць України
за рівнем забезпечення фінансовим потенціалом у 2010 та 2017 роках**

Роки	Рівень забезпечення фінансовим потенціалом адміністративно-територіальних одиниць України			
	Низький КфВРП – менше 0,5	Середній КфВРП – від 0,51 до 0,7	Достатній КфВРП – від 0,71 до 0,9	Високий КфВРП – більше 0,91
2010 р.	Тернопільська обл. Чернівецька обл.	Автономна Республіка Крим Вінницька обл. Волинська обл. Житомирська обл. Закарпатська обл. Івано-Франківська обл. Кіровоградська обл. Львівська обл. Рівненська обл. Сумська обл. Хмельницька обл. Херсонська обл. Чернігівська обл.	Луганська обл. Миколаївська обл. Одеська обл. Черкаська обл. м.Севастополь	Дніпропетровська обл. Донецька обл. Запорізька обл. Київська обл. Полтавська обл. Харківська обл. м.Київ
2017 р.	Закарпатська обл. Луганська обл. Чернівецька обл.	Донецька обл. Івано-Франківська обл. Рівненська обл. Тернопільська обл. Херсонська обл.	Вінницька обл. Волинська обл. Житомирська обл. Кіровоградська обл. Львівська обл. Миколаївська обл. Одеська обл. Сумська обл. Хмельницька обл. Черкаська обл.	Дніпропетровська обл. Запорізька обл. Київська обл. Полтавська обл. Харківська обл. м.Київ

Якщо 2010 року в групі з низьким рівнем збалансованого розвитку адміністративно-територіальних одиниць перебувало дві області: Тернопільська та Чернівецька, то 2017 року Тернопільська область перейшла в групу з середнім рівнем, а до складу першої групи ввійшли, окрім Чернівецької, ще дві області: Луганська та Закарпатська. Щодо Луганської області, унаслідок анексії значної її території Російською федерацією, ця територія втратила суттєву частину свого фінансового потенціалу. Що ж до Чернівецької та Закарпатської областей, то тут ми припускаємо, що значна частина їх фінансового потенціалу перебуває в тіньовому секторі економіки. Також ці області мають значні втрати від недоотримання додаткових фінансових ресурсів від співпраці як транскордонні області. В аналітичному документі «Шляхи посилення синергетичного ефекту від взаємодії програм транскордонного співробітництва та стратегій регіонального розвитку в Україні», який підготував Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень, містяться основні положення документів національного рівня, які охоплюють питання транскордонної співпраці (ТКС). Ці положення повинні бути враховані у Стратегіях регіонального розвитку (СРР) більшості цільових регіонів, до складу яких належать Закарпатська та Чернівецька області. Однак

використання всіх визначених законодавством інституційних передумов для реалізації фінансового потенціалу прикордонного положення регіону потребує істотного доопрацювання пунктів Стратегій регіонального розвитку на предмет їх відповідності із документами національного рівня. Також прикордонні регіони України мають суттєві розбіжності щодо фінансового потенціалу та інструментів розвитку транскордонної співпраці, котрі сформувались відповідно до місцевих геополітичних, соціально-економічних, культурних особливостей. Вони формують різне бачення місцевих органів влади щодо місця та ролі ТКС у стратегічному розвитку регіону та зумовлюють нерівномірну кореляцію положень щодо ТКС, визначених у національних стратегічних документах, зі стратегічними документами обласного рівня. Відповідальність за розвиток ТКС між підпорядкованою територією та територіями суміжних адміністративно-територіальних одиниць інших держав покладається передусім на місцеві органи виконавчої влади з огляду на крашу обізнаність зі специфікою локальних проблем та інтересів. Однак відсутність уніфікованого підходу щодо відображення транскордонної складової у цілях, пріоритетах та завданнях Стратегій регіонального розвитку обмежує можливості їх узгодження із відповідними положеннями стратегічних та програмних документів національного рівня та ускладнює можливість формування цілісного бачення транскордонного розвитку регіонів України з позицій втілення загальнонаціональних інтересів [3, с. 20]. Як ми вже зазначали попередньо, досить важливими в реалізації фінансового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць та забезпеченні їх збалансованого розвитку є дві важливі складові – це організаційний та управлінський потенціал, які безпосередньо відповідають за розробку Стратегій регіонального розвитку всіх адміністративно-територіальних одиниць.

Щодо аналізу другої групи з середнім рівнем та третьої з достатнім рівнем збалансованого розвитку адміністративно-територіальних одиниць, то тут варто вказати на значне покращення ситуації зі складом цих груп за останніх 7 років. Якщо 2010 року в другу групу входило 13 областей, то вже 2017 року в складі цієї групи залишилося 5 областей. Щодо третьої групи з достатнім рівнем збалансованого розвитку, то 2010 року в складі цієї групи перебувало лише 4 області і м. Севастополь, а вже 2017 року до її складу належало 10 областей. Ця ситуація підтверджує, що процес децентралізації, який забезпечує акумулювання значних фінансових ресурсів в межах адміністративно-територіальних одиниць України, забезпечує їх збалансований розвиток.

Високий рівень збалансованого розвитку на основі сформованого та реалізованого фінансового потенціалу впродовж всього досліджуваного періоду має п'ять областей: Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Полтавська, Харківська та м. Київ. Лише Донецька область, яка 2010 року перебувала також у першій групі, відображаючи високий рівень забезпечення фінансовим потенціалом своєї території, перемістилась у другу групу з середнім рівнем. Втрати частини фінансового потенціалу ця область зазнала, як і Луганська область, від анексії її території Російською Федерацією та військовими діями, які тривають у її межах. І щоб досягнути попереднього рівня забезпечення фінансовим потенціалом, для цих областей потрібно буде залучати значні фінансові ресурси з державних централізованих та міжнародних фондів.

Аналізуючи динамічні зміни фінансового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць України, погоджуючись із твердженням Е. Лібанової, можна виділити декілька рівнів прояву і реалізації потенціалу. Зокрема, він визначає минуле з погляду відображення сукупності ресурсів, накопичених суб'єктами господарювання, котрі зумовлюють його здатність до певної діяльності (фінансовий потенціал набуває значення ресурсу). Фінансовий потенціал відображає сьогодення з погляду практичного застосування та використання його потенційних можливостей суб'єктами адміністративно-територіальних одиниць у їх збалансованому соціально-економічному розвитку (водночас має значення резерву). Фінансовий потенціал орієнтований на розвиток (майбутнє): поєднує певні значення як «можливості» та «перспективи», так і «здатність» та «спроможність» разом із наявною в межах певної адміністративно-територіальної одиниці сукупністю різних ресурсів [4, с. 238].

Наступною групою економічних критеріїв оцінки рівня збалансованого розвитку адміністративно-територіальних одиниць України є їх виробничий потенціал. Першим показником, який характеризує виробничий потенціал країни та адміністративно-територіальних одиниць, є динаміка кількості суб'єктів господарювання. Використовуючи дані Державною служби статистики України, ми побудували графічне зображення динаміки кількості та складу суб'єктів господарювання, визначили їх структуру, а також проаналізували динаміку зміни складу та питомої ваги кількості суб'єктів господарювання в адміністративно-територіальних одиницях України (рис. 4, 5).

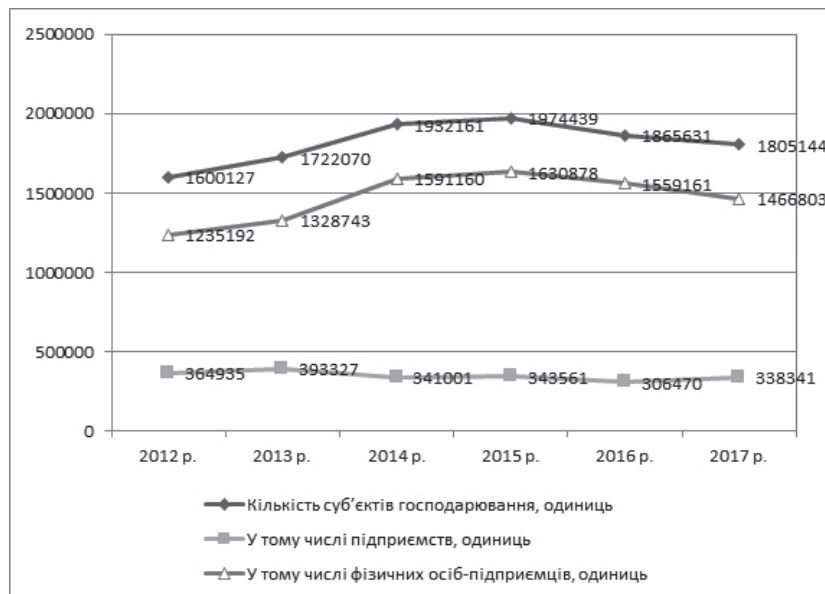

Рис. 4. Зміна кількості та складу суб'єктів господарювання України за 2012-2017 рр.

Складено автором на основі даних [6]

Для аналізу і оцінки виробничого потенціалу України і її адміністративно-територіальних одиниць було обрано період 2012-2017 років. Це часовий проміжок до проведення реформи децентралізації та її реалізації, коли відбувалися значні зміни в податковому законодавстві, а також до початку військового конфлікту та економічної кризи в Україні. На рисунку 3.8 ми визначаємо такі тенденції: у 2012-2013 роках спостерігалось зростання кількості суб'єктів господарювання як завдяки зростанню кількості підприємств, так і завдяки збільшенню кількості фізичних осіб-підприємців. І якщо до 2015 року ця тенденція зберігалась завдяки зростанню лише кількості фізичних осіб-підприємців, оскільки кількість підприємств у 2014 році зменшилась на 52326 одиниць, і, як вказують показники, зображені на рисунку 3.9, структура суб'єктів господарювання в Україні у 2013 році була такою: 77, 2 % – фізичні особи-підприємці, 22, 8 % – підприємства у загальній кількості суб'єктів господарювання, то у 2014 році ці показники становили 82,4 % та 17, 6 % відповідно. Тенденція зменшення питомої ваги підприємств у загальній кількості суб'єктів господарювання спостерігалась аж до 2016 року, питома вага підприємств становила лише 10,4 %. Це було наслідком як економічних, так і політичних військових подій на території України. Нестабільність податкового законодавства, інфляція, зменшення обсягів експорту – це невеликий перелік економічних чинників, які вплинули на зменшення кількості підприємств. Анексія Криму, частини Донецької та Луганської областей є вагомим політичним та військовим чинником, який призвів до втрати більше 20 % виробничого потенціалу України. Зменшення кількості підприємств у 2014-2016 роках відбувалося не через їх ліквідацію, внаслідок банкрутства чи реорганізації, а переважно через втрати на анексованій території.

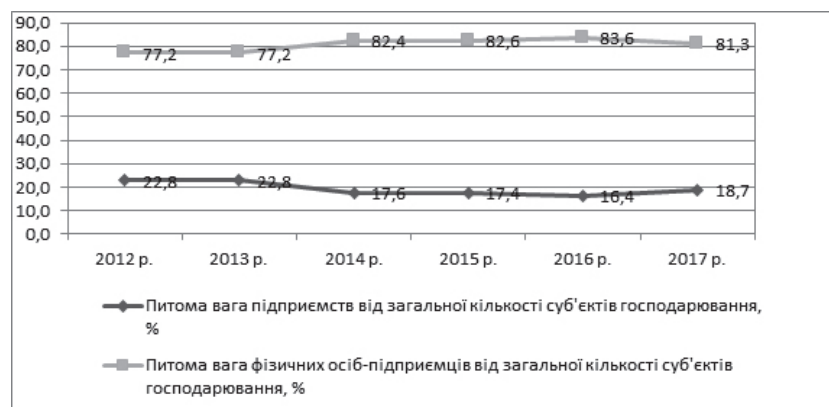

Рис. 5. Зміна структури суб'єктів господарювання України за 2012–2017 рр.

Складено автором на основі даних [6]

Так, за попередніми оцінками сума збитків через анексію АР Крим та м. Севастополь, втрата майже 4 тисяч українських державних підприємств, які діяли на території Криму (без вартості шельфу, корисних копалин і упущеної вигоди) орієнтовно оцінюється у 1,08 трлн. грн. Проте ці дані постійно оновлюються і сума збитків уточнюється, оскільки не була проведена попередня оцінка цих активів [7].

Аналітики вважають, що достовірності оцінки вартості втрат від анексії перешкоджає нестача інформації про господарську діяльність та відсутність якоїсь системи у поведінці підприємств.

Що ж до втраченого виробничого потенціалу анексованої Донеччини, то сьогодні 115 з 150 вугільних шахт розміщені на тимчасово окупованих територіях. Найбільших збитків від російської агресії зазнала українська оборонна промисловість: втрачено 13 державних підприємств в анексованому Криму, а також 10 держпідприємств залишилися на непідконтрольній території Донецької та Луганської областей. Як вказує джерело, окупація Донбасу і Криму коштувала Україні майже 20% ВВП [8].

Зазначені причини також суттєво вплинули на формування виробничого потенціалу адміністративно-територіальних одиниць. Аналізуючи дані Держстату, стверджуємо, що більше 25 % підприємств і більше 11 % фізичних осіб-підприємців розміщені в м. Київ [6]. Тобто четверта частина виробничого потенціалу України акумулюється в столиці, проте тут варто вказати на те, що значна кількість суб'єктів господарювання зареєстровані в м. Київ, а їх об'єкти (підрозділи, філії, відділи та ін.) можуть бути розташовані в інших адміністративно-територіальних одиницях. Тому ця зведена інформація не дає нам повністю об'єктивні дані. Крім того, ми також не володіємо кількістю суб'єктів господарювання, які перебувають в «тіньовому секторі» економіки.

Отже, побудувавши рейтинг адміністративно-територіальних одиниць за кількістю суб'єктів господарювання протягом 2014–2017 років, стверджуємо, що беззаперечним лідером за цим показником виробничого потенціалу є м. Київ та перша п'ятірка областей: Дніпропетровська, Одеська, Харківська, Київська та Львівська області. В аутсайдерах станом на 2017 рік перебувають Рівненська, Тернопільська, Чернігівська та Луганська області.

Хоча не лише зміна кількості суб'єктів господарювання забезпечує аналіз та оцінку виробничого потенціалу країни і її адміністративно-територіальних одиниць. Більш важливішими є показники обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг), обсягу реалізованої продукції у розрахунку на одну особу населення, реалізації продукції сільського господарства підприємствами та обсяг виконаних будівельних робіт у розрахунку на одну особу населення. Використавши саме цю групу показників, ми зможемо розрахувати рівень виробничого потенціалу адміністративно-територіальних одиниць України через розрахунок коефіцієнта виробничого потенціалу, який вираховується як середнє значення його складових за формулою:

$$K_{f\ v\ p} = \frac{(K_{f\ r.\ pr.\ prod.} + K_{f\ v\ sg.\ prod.} + K_{f\ vuk.\ byd.\ rob.})}{n}, \quad (1)$$

де:

$K_{f\ r.\ pr.\ prod.}$ – коефіцієнт реалізованої промислової продукції;

$K_{f\ v\ sg.\ prod.}$ – коефіцієнт виробництва продукції сільського господарства;

$K_{f\ vuk.\ byd.\ rob.}$ – коефіцієнт виконаних будівельних робіт;

n – кількість значень коефіцієнтів.

Кожен із коефіцієнтів розраховується за такими формулами:

$$K_{f\ r.\ pr.\ prod.} = \frac{(Max\ Q_{rpp} - Q_{rppj})}{(Max\ rpp - Min\ rpp)}, \quad (2)$$

$$K_{f\ v\ sg.\ prod.} = \frac{(Max\ V_{sgp} - V_{sgpj})}{(Max\ V_{sgp} - Min\ V_{sgp})}, \quad (3)$$

$$K_{f\ vuk.\ byd.\ rob.} = \frac{(Max\ V_{br} - V_{brj})}{(Max\ V_{br} - Min\ V_{br})}, \quad (4)$$

де:

$Max\ Q_{rpp}$ – максимальне значення обсягу реалізованої промислової продукції в розрахунку на одну особу населення серед адміністративно-територіальних одиниць;

Q_{rppj} – значення обсягу реалізованої промислової продукції в розрахунку на одну особу населення j , адміністративно-територіальної одиниці;

$Min\ rpp$ – мінімальне значення обсягу реалізованої промислової продукції в розрахунку на одну особу населення серед адміністративно-територіальних одиниць;

$Max Vsgp$ – максимальне значення обсягу виробництва продукції сільського господарства в розрахунку на одну особу сільського населення (у постійних цінах) або на 100 гектарів сільськогосподарських угідь серед адміністративно-територіальних одиниць;

$Vsgpj$ – значення обсягу виробництва продукції сільського господарства в розрахунку на одну особу сільського населення (у постійних цінах) або на 100 гектарів сільськогосподарських угідь j , адміністративно-територіальної одиниці;

$Min Vsgp$ – мінімальне значення обсягу виробництва продукції сільського господарства в розрахунку на одну особу сільського населення (у постійних цінах) або на 100 гектарів сільськогосподарських угідь серед адміністративно-територіальних одиниць;

$Max Vbr$ – максимальне значення обсягу виконаних будівельних робіт у розрахунку на одну особу населення серед адміністративно-територіальних одиниць;

$Vbrj$ – значення обсягу виконаних будівельних робіт у розрахунку на одну особу населення j , адміністративно-територіальної одиниці;

$MinVbr$ – мінімальне значення обсягу виконаних будівельних робіт у розрахунку на одну особу населення серед адміністративно-територіальних одиниць.

Ця методика демонструє: чим менше відхилення від мінімального значення коефіцієнта виробничого потенціалу, тим збалансованіший його рівень у адміністративно-територіальних одиницях.

Використавши цю методику, ми здійснили розрахунок коефіцієнта виробничого потенціалу адміністративно-територіальних одиниць (табл. 3).

Таблиця 3

Зміна коефіцієнта виробничого потенціалу адміністративно-територіальних одиниць України та його складових за 2016-2018 роки¹

Адміністративно-територіальні одиниці	Коефіцієнт реалізованої промислової продукції			Коефіцієнт виробництва продукції сільського господарства			Коефіцієнт виконаних будівельних робіт			Коефіцієнт виробничого потенціалу		
	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Вінницька	0,73	0,73	0,72	0,21	0,08	0,00	0,78	0,80	0,69	0,57	0,54	0,47
Волинська	0,87	0,87	0,86	0,71	0,41	0,41	0,83	0,86	0,86	0,80	0,71	0,71
Дніпропетровська	0,00	0,00	0,00	0,17	0,55	0,55	0,71	0,68	0,59	0,29	0,41	0,38
Донецька	0,57	0,57	0,54	0,52	0,84	0,89	0,94	0,94	0,90	0,68	0,78	0,78
Житомирська	0,83	0,83	0,82	0,53	0,47	0,41	0,92	0,31	0,87	0,76	0,54	0,70
Закарпатська	0,95	0,95	0,94	1,00	0,28	0,22	0,94	0,90	0,90	0,96	0,71	0,69
Запорізька	0,20	0,18	0,19	0,30	0,81	0,88	0,88	0,86	0,81	0,46	0,62	0,63
Івано-Франківська	0,82	0,80	0,70	0,91	0,00	0,02	0,86	0,84	0,80	0,86	0,55	0,51
Київська	0,58	0,63	0,61	0,34	0,27	0,06	0,62	0,64	0,63	0,51	0,51	0,43
Кіровоградська	0,84	0,86	0,85	0,00	0,67	0,56	0,90	0,84	0,86	0,58	0,79	0,76
Луганська	0,92	1,00	1,00	0,59	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,84	1,00	1,00
Львівська	0,81	0,82	0,79	0,85	0,26	0,24	0,70	0,74	0,70	0,79	0,61	0,58
Миколаївська	0,68	0,71	0,71	0,24	0,76	0,74	0,75	0,76	0,79	0,56	0,74	0,75
Одеська	0,90	0,90	0,90	0,65	0,72	0,73	0,55	0,48	0,41	0,70	0,70	0,68
Полтавська	0,13	0,15	0,12	0,06	0,46	0,29	0,52	0,56	0,56	0,24	0,39	0,32
Рівненська	0,82	0,84	0,84	0,79	0,35	0,35	0,87	0,87	0,82	0,83	0,69	0,67
Сумська	0,76	0,79	0,76	0,14	0,54	0,48	0,87	0,90	0,90	0,59	0,74	0,71
Тернопільська	0,94	0,93	0,93	0,67	0,27	0,22	0,83	0,86	0,86	0,81	0,69	0,67
Харківська	0,57	0,57	0,57	0,13	0,60	0,58	0,57	0,59	0,58	0,42	0,59	0,58
Херсонська	0,86	0,88	0,88	0,23	0,64	0,65	0,94	0,92	0,92	0,68	0,81	0,82
Хмельницька	0,82	0,84	0,83	0,39	0,29	0,26	0,84	0,82	0,77	0,68	0,65	0,62
Черкаська	0,64	0,69	0,66	0,19	0,21	0,00	0,90	0,91	0,87	0,58	0,60	0,51
Чернівецька	1,00	0,99	0,95	0,88	0,20	0,18	0,85	0,87	0,88	0,91	0,69	0,67
Чернігівська	0,86	0,85	0,82	0,18	0,62	0,57	0,95	0,92	0,92	0,66	0,80	0,77
м.Київ	0,54	0,59	0,60	-	-	-	0,00	0,00	0,00	0,54	0,59	0,60

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Складено автором на основі даних Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [9-12]

На основі даних ми можемо стверджувати, що найменше значення коефіцієнта виробничого потенціалу в Україні має Полтавська (0,24-0,32) та Дніпропетровська (0,29-0,38) області, засвідчуючи достатній рівень виробничого потенціалу, який формують та використовують області. Незначне відхилення, у межах 0,2 пункта, 2016 року мали шість областей: Вінницька, Запорізька, Київська, Миколаївська, Харківська, Черкаська та м. Київ. Тобто збалансований рівень виробничого потенціалу серед 25 областей і м. Києва мали лише 8 областей і столиця. 2018 року значення коефіцієнта виробничого потенціалу Полтавської та Дніпропетровської областей зростає, що свідчить про негативну тенденцію: зменшення виробничого потенціалу, зокрема завдяки зростанню коефіцієнта виробництва продукції сільського господарства, який у Полтавській області зріс з 0,06 до 0,29, а у Дніпропетровській області з 0,17 до 0,55. Хоча значення коефіцієнта реалізованої промислової продукції в цих областях було мінімальним упродовж 2016-2018 років. Також 2018 року незначне відхилення від мінімального значення коефіцієнта виробничого потенціалу мали лише чотири області: Вінницька, Київська, Харківська та Черкаська.

Отже, виробничий потенціал адміністративно-територіальних одиниць та України загалом скорочується за обсягами та рівнем. Сьогодні країна та її територіальні одиниці потребують додаткових фінансово-інвестиційних (внутрішніх та зовнішніх) ресурсів для відновлення рівня виробничого потенціалу, який забезпечить основу для формування фінансового потенціалу країни та її адміністративно-територіальних одиниць, а також забезпечить збалансований рівень їх розвитку з мінімальними дисбалансами.

Наступна група економічних критеріїв збалансованого розвитку адміністративно-територіальних одиниць України – їх підприємницьке середовище. Питома вага обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) підприємствами та фізичними особи-підприємцями упродовж усього досліджуваного періоду становила від 95 до 92,9 % та від 5 до 7,1 % відповідно (рис. 6). Це свідчить про те, що основний обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) забезпечують підприємства, а фізичні особи-підприємці мають незначну питому вагу, тоді коли в зарубіжних країнах цей показник фізичних осіб-підприємців перевищує 20-40 %.

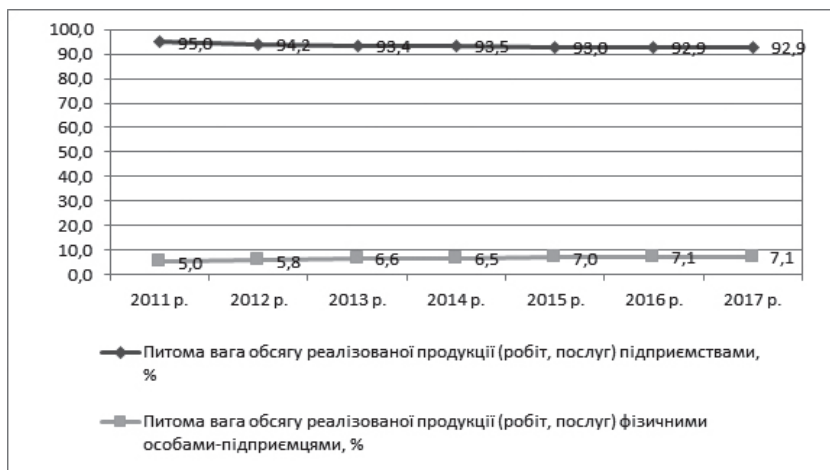

Рис. 6. Зміна питомої ваги обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) підприємствами та фізичними особами-підприємцями в Україні за 2011–2017 рр.

Загалом основними параметрами характеристики підприємницького середовища країни та її адміністративно-територіальних одиниць є такі показники: динаміка кількості суб'єктів за їх розмірами, кількості зайнятих на підприємствах за їх розмірами, кількості підприємств на 10 тис. осіб населення, обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств за їх розмірами, рейтинг країни у міжнародних рейтингах підприємницького середовища та ін.

На макроекономічному рівні питома вага фізичних осіб-підприємців у загальній кількості суб'єктів господарювання і малих підприємств за період з 2012 до 2017 року зросла з 77,2 до 81,3 %. Ця тенденція була спричинена постійним зростанням кількості зареєстрованих фізичних осіб-підприємців та кількості малих підприємств.

Використавши дані «Моніторингу Соціально-економічного розвитку регіонів України за 2013–2018 роки», які підготував Департамент з питань регіонального розвитку Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, ми проаналізували динаміку розвитку малого та середнього підприємництва в розрізі адміністративно-територіальних одиниць та зробили такі висновки [9–12].

По-перше, кількість суб'єктів середнього підприємництва в Україні за досліджуваний період зменшилася з 4,2 до 3,6 одиниць на 10 тис. осіб наявного населення. Основною причиною такої тенденції є зменшення кількості суб'єктів середнього підприємництва в межах практично всіх адміністративно-територіальних одиниць України. Зокрема, скорочення кількості суб'єктів середнього підприємництва в Донецькій та Луганській областях відбулося втричі. Якщо для Донеччини скорочення кількості суб'єктів середнього підприємництва на 10 тис. осіб наявного населення має переважно політичні причини, то зменшення цього показника в усіх областях відбувалось переважно внаслідок змін у податковому законодавстві.

По-друге, протилежна ситуація спостерігається зі зміною кількості суб'єктів малого підприємництва (з урахуванням мікропідприємництва) на 10 тис. осіб наявного населення. За винятком Донецької та Луганської областей, відбувалося зростання кількості цих суб'єктів у всіх адміністративно-територіальних одиницях України, що дає підстави говорити про сприятливі умови розвитку малого підприємництва. Незважаючи на незначне скорочення кількості цих суб'єктів у 2016-2017 роках, у порівнянні з базовим 2013 роком, зростання кількості суб'єктів малого підприємництва (з урахуванням мікропідприємництва) відбулося на 47 суб'єктів у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення. Беззаперечним лідером серед адміністративно-територіальних одиниць за цим показником є м. Київ, порівнюючи з базовим періодом, станом на 2017 рік кількість суб'єктів малого підприємництва (з урахуванням мікропідприємництва) зросла на 171,8 одиниць у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення. Отже, ми можемо говорити про достатній підприємницький потенціал як складову економічного критерію збалансованого розвитку адміністративно-територіальних одиниць України. Кількість суб'єктів малого підприємництва (з урахуванням мікропідприємництва), порівнюючи з середнім значенням по Україні, є вищою в м. Київ та у промислових і непромислових областях, що забезпечує збалансування обсягів виробництва та реалізації продукції (товарів, послуг) суб'єктами середнього та малого підприємництва.

По-третє, частка обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів середнього підприємництва у загальному обсязі реалізації продукції (товарів, послуг) суб'єктами господарювання у 17 адміністративно-територіальних одиницях є вищою за середнє значення по Україні (39,9 %). Лідерами в частці обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів середнього підприємництва у загальному обсязі реалізації продукції (товарів, послуг) суб'єктами господарювання є Волинська (63,1 %), Тернопільська (53,2 %), Сумська (51,3 %), Хмельницька (48,8 %) та Закарпатська (47,1) області. У цих областях показники частки обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів середнього підприємництва у загальному обсязі реалізації продукції (товарів, послуг) суб'єктами господарювання становлять вище або майже 50 %. Тобто саме суб'єкти середнього підприємництва забезпечують реалізацію збалансування економічного потенціалу в цих адміністративно-територіальних одиницях і є основою формування та реалізації їх фінансового потенціалу.

По-четверте, що ж до зміни частки обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів малого підприємництва (з урахуванням мікропідприємництва) у загальному обсязі реалізації продукції (товарів, послуг) суб'єктами господарювання, то 19 адміністративно-територіальних одиниць цей показник мають вище середнього значення. Лідерами в частці обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів малого підприємництва (з урахуванням мікропідприємництва) у загальному обсязі реалізації продукції (товарів, послуг) суб'єктами господарювання є Чернівецька (57,7 %), Херсонська (50,0 %), Закарпатська (47,0 %) та Кіровоградська (45,3 %) області. За сумою цих двох показників у Чернівецькій області суб'єкти середнього та малого підприємництва (з урахуванням мікропідприємництва) забезпечують 95,6 % обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг), що виробляється суб'єктами господарювання. Отже, можемо зробити висновок, що розвиток малого та середнього підприємництва для Чернівецької області та попередньо зазначених областей, які є лідерами за двома показниками, є вкрай важливим. Саме діяльність цих суб'єктів забезпечує збалансований розвиток непромислових адміністративно-територіальних одиниць, а також забезпечує реалізацію їх фінансового потенціалу, формуючи та використовуючи всі його складові: податковий, бюджетний, інвестиційний, організаційний та управлінський потенціали.

Підприємницьке середовище як складова економічних критеріїв збалансованого розвитку країни та її адміністративно-територіальних одиниць також залежить від позиції України у міжнародних рейтингах (табл. 4).

Таблиця 4

Динаміка позиції України у міжнародних рейтингах за 2013–2018 рр.

Назва рейтингу	Місце України в рейтингу по роках						Зміни позиції 2018/2013 рр.
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Індекс глобальної конкурентоспроможності	73	84	76	79	85	83	- 10
Індекс легкості ведення бізнесу	137	112	96	83	80	76	+ 61
Глобальний інноваційний індекс	71	63	64	56	50	43	+ 28
Індекс економічної свободи	163	161	155	162	166	150	+ 13
Рейтинг інвестиційної привабливості	в/д	109	89	130	134	131	- 22
Індекс інвестиційної привабливості	2,18	2,12	1,87	2,57	3,15	3,1	зростання
Рейтинг цифрової конкурентоспроможності	в/д	50	59	59	60	58	- 8
Індекс процвітання	в/д	102	107	107	112	111	- 9

в/д – відсутні дані

Складено автором на основі даних [13, 14, 15, 16, 17, 18]

Так, за даними таблиці 4, за чотирма показниками ми спостерігаємо значне покращення позиції України у міжнародних рейтингах, проте значення індексу глобальної конкурентоспроможності Україна, на жаль, не досягнула до кризового періоду 2013 року, зміни позиції країни в період 2013–2018 років становлять 10 позицій. Ще складніша ситуація з рейтингом інвестиційної привабливості, із цим показником Україна, порівнюючи з 2014 роком, втратила 22 позиції, опустившись на 131 місце зі 109 за рейтингом серед 200 країн [17]. У цій ситуації основними є економічні, політичні та військові причини. Різке економічне падіння країни у 2014 році, інфляція національної одиниці, зменшення обсягів виробництва промислової продукції, значне скорочення обсягів експорту та зростання від'ємного сальдо торговельного балансу – це сукупність економічних чинників, які негативно вплинули на позицію країни в міжнародних рейтингах. Нестабільність політичної ситуації в країні, яка відбувається протягом усього досліджуваного періоду, дострокові вибори президента, парламенту, військова агресія Російської федерації також негативно впливають на позиції країни в міжнародних рейтингах.

Останньою підгрупою економічних критеріїв збалансованого розвитку адміністративно-територіальних одиниць є їх зовнішньоекономічна діяльність, яка містить такі параметри показників: динаміка обсягу експорту та імпорту, коефіцієнт диференціації експортно-імпоротної діяльності адміністративно-територіальних одиниць, динаміка сальдо зовнішньоекономічної діяльності, оцінка розривів та коефіцієнтів диференціації.

Обсяг експорту в розрізі адміністративно-територіальних одиниць та Україні за 2013–2016 рр. скоротився на 26,95 млрд. грн [19]. У 2017–2018 роках спостерігається збільшення обсягів експорту, проте цей показник у 2018 році становив 47,34 млрд. грн., що на 15,98 млрд грн. менше базового докризового періоду 2013 року. Основними причинами такої тенденції є скорочення обсягів експорту протягом досліджуваного періоду в 18 адміністративно-територіальних одиницях України. В індустріально-промислових областях – Донецькій та Луганській – скорочення обсягів експорту відбулося в 3,6 та 6,6 разів відповідно. Ці області, як ми зазначали вище, унаслідок окупації Російською федерацією значної частини їх територій, втратили свої виробничі вугільновидобувні об'єкти та підприємства важкої індустрії. Обсяги експорту зростали в шести областях: Вінницькій, Волинській, Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській та Одеській.

Як бачимо, скорочення темпів обсягу експорту було найбільшим у 2014 та 2015 роках, темпи зростання обсягу експорту становили 86,5 % і 70,7 % відповідно. У 2016–2018 роках темпи зростання обсягу експорту почали збільшуватися практично в усіх адміністративно-територіальних одиницях, за винятком Луганської, Одеської та Херсонської областей у 2018 році. Ці тенденції, на перший погляд, мали б покращити загальну ситуацію зі зміною вартісного значення обсягу експорту в зовнішній торгівлі в Україні.

Проте оскільки 58,71 % всього обсягу експорту в Україні в 2018 році забезпечує м. Київ (20,57 %) та чотири області: Дніпропетровська (16,31 %), Донецька (10,24%), Запорізька (7,13 %) та Миколаївська (4,46 %), зростання вартісного значення обсягу експорту лише в шести областях, які не належать до складу лідерів, не пододало негативні тенденції на макроекономічному рівні – скорочення вартісного значення обсягів експорту (табл. 5).

Таблиця 5

**Динаміка обсягів зовнішньої торгівлі адміністративно-територіальних одиниць України
за 2013-2018 рр.**

Адміністративно-територіальні одиниці	Динаміка обсягу експорту, %, за роками					Динаміка обсягу імпорту, %, за роками				
	2014	2015	2016	2017	2018	2014	2015	2016	2017	2018
Україна	86,5	70,7	95,4	119,0	109,4	71,8	68,9	104,6	126,4	115,3
Вінницька	109,3	114,1	116,1	123,9	117,4	86,3	62,3	112,3	136,0	138,3
Волинська	109,0	92,2	96,9	112,7	104,5	70,3	81,3	181,8	118,1	102,5
Дніпропетровська	89,5	73,0	91,7	120,3	109,5	86,5	69,6	106,8	133,9	114,2
Донецька	67,7	44,0	92,8	129,2	109,3	52,3	56,7	92,4	183,1	110,5
Житомирська	109,6	66,4	109,8	121,7	112,2	74,4	86,2	136,7	133,6	118,2
Закарпатська	106,4	79,1	110,7	119,4	114,7	84,1	58,3	112,1	118,4	113,0
Запорізька	101,4	78,6	78,2	130,0	113,3	89,9	68,6	92,0	133,0	132,7
Івано-Франківська	103,4	76,5	153,8	116,0	131,0	83,3	61,1	137,9	157,0	130,8
Київська	93,9	91,3	100,9	102,5	106,2	79,4	68,8	114,1	115,3	107,0
Кіровоградська	95,7	49,5	105,1	97,2	125,5	83,1	52,3	174,5	128,3	111,4
Луганська	53,7	13,6	169,0	53,7	86,8	55,0	31,3	112,2	76,4	104,4
Львівська	101,1	92,4	105,7	124,3	119,6	93,1	58,6	117,4	128,3	124,2
Миколаївська	84,5	87,2	104,0	114,1	111,2	68,0	91,1	119,3	114,0	94,7
Одеська	109,3	97,1	88,0	119,3	92,0	60,5	46,5	127,3	116,0	108,3
Полтавська	80,0	69,7	97,0	129,8	102,2	98,7	74,3	103,5	136,4	118,3
Рівненська	98,1	79,9	84,1	120,4	107,2	86,3	71,5	126,0	133,8	87,6
Сумська	79,9	82,1	89,4	124,1	119,2	85,7	73,0	108,3	126,1	131,2
Тернопільська	98,3	81,1	101,1	129,2	119,0	86,8	85,4	106,0	127,9	119,1
Харківська	91,6	72,0	78,4	115,9	107,3	82,8	68,0	115,9	108,7	107,4
Херсонська	97,5	66,2	103,4	117,3	93,4	67,8	75,6	118,1	121,1	162,7
Хмельницька	103,6	79,3	79,4	146,7	136,5	71,6	74,7	128,0	124,8	107,8
Черкаська	81,0	69,6	109,3	130,2	127,2	83,7	54,8	127,7	138,5	98,7
Чернівецька	103,1	83,8	110,2	125,5	133,6	70,5	70,3	122,2	118,2	123,3
Чернігівська	126,1	78,8	78,5	144,4	120,8	90,2	71,9	124,7	93,9	108,6
м. Київ	93,0	76,2	98,0	113,7	105,2	75,6	71,8	111,3	123,0	118,6

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

² З урахуванням не розподілених за регіонами поставок природного газу.

Складено автором на основі даних [19]

Згідно з даними Держстату України обсяги імпорту за досліджуваний період також зменшувались, обсяг імпорту в 2018 році становив 19,78 млрд. грн [19]. Загалом така ситуація спричинена внаслідок зменшення обсягу імпорту природного газу у 2014 та 2015 роках. Динаміка темпів обсягу імпорту в Україні та в розрізі її адміністративно-територіальних одиниць аналогічно найменші значення мала у 2014–2015 роках. І хоча в 2016–2018 роках темпи росту обсягу імпорту зростають практично у всіх областях, за винятком Рівненської та Черкаської областей у 2018 році, це не вплинуло позитивно на зростання вартісного значення обсягу імпорту. Основними адміністративно-територіальними одиницями, які суттєво впливають на динаміку обсягу імпорту, є м. Київ (41,16%) і три області: Дніпропетровська (9,2 %) Київська (6,4 %) та Львівська (4,7 %). 2018 року їх питома вага в обсязі імпорту України становила 61,46 %. Якщо в обсягах експорту столиця займає п'яту частину, то в обсягах імпорту більше 40 %. Саме ця тенденція призводить до значних фінансових розривів та дисбалансів у зовнішньоторговельній діяльності серед адміністративно-територіальних одиниць України.

Аналізуючи зміну темпів росту обсягу експорту та імпорту в Україні за 2010–2018 рр., скорочення двох показників відбувалося у 2012–2015 роках і 2018 року (рис. 7). Це супроводжувалось у 2013–2015 рр. також скороченням від'ємного значення сальдо зовнішньої торгівлі в Україні та переважній кількості областей, у чотирнадцяти областях значення показника було позитивним. У 2016–2018 роках знову відбулося зростання від'ємного значення сальдо зовнішньої торгівлі, у 2018 році цей показник становив -9853,0 млрд. грн., що на 3799,4 млрд. грн. менше базового 2013 року.

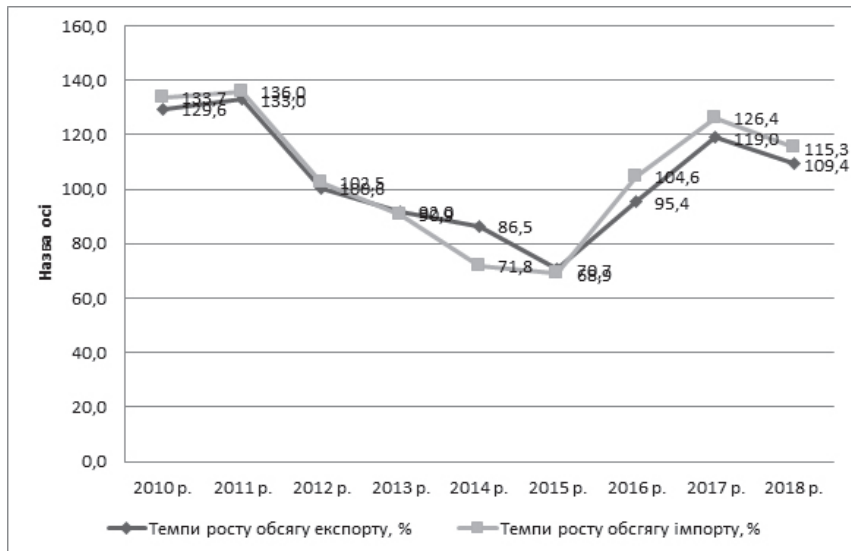

Рис. 7. Зміна темпів росту обсягу експорту та імпорту в Україні за 2010–2018 рр.

Загалом розвиток зовнішньої торгівлі адміністративно-територіальних одиниць України характеризується низкою дисбалансів: домінуванням фінансових розривів у експортно-імпортних операціях, високих значеннях коефіцієнта диференціації експортно-імпортних операцій та зовнішньої торгівлі.

Використовуючи формулу розрахунку фінансового розриву за обсягами експорту в зовнішній торгівлі адміністративно-територіальних одиниць України:

$$Fr_{ekjt} = MaxQekit - MinQekgt \quad (5)$$

де:

$MaxQek$ максимальне значення обсягу експорту i (адміністративно-територіальної одиниці) t (відповідного року);

$MinQek$ мінімальне значення обсягу експорту g (адміністративно-територіальної одиниці) t (відповідного року);

j – адміністративно-територіальної одиниці;

ми підраховали цей показник. Враховуючи максимальне значення обсягу експорту м. Києва, значення фінансового розриву в більшості областей становить понад 8-10 млрд. грн., за винятком лише трьох областей: Дніпропетровської (2,6 млрд. грн.), Донецької (5,3 млрд. грн.) та Запорізької (6,8 млрд. грн.).

Якісну оцінку експортних операцій у зовнішній торгівлі адміністративно-територіальних одиниць України також можна провести на основі коефіцієнта збалансованого рівня експортних операцій, який обчислюється за формулою:

$$K_{ek op j} = \frac{(MaxQekit - Qekjt)}{(MaxQekit - MinQekgt)}, \quad (6)$$

де:

$MaxQek$ максимальне значення обсягу експорту i (адміністративно-територіальної одиниці) t (відповідного року);

$Qekjt$ значення обсягу експорту j (адміністративно-територіальної одиниці) t (відповідного року);

мінімальне значення обсягу експорту (адміністративно-територіальної одиниці) (відповідного року).

Нормативне або позитивне значення цього показника повинно бути менше 0,5, або відображати тенденцію до скорочення. Розрахувавши коефіцієнт збалансованого рівня експортних операцій у зовнішній торгівлі адміністративно-територіальних одиниць України за 2013-2018 рр., стверджуємо, що лише дві області: Дніпропетровська (0,25) та Донецька (0,54), а також м. Київ мають нормативне значення (табл. 6). Отже, як складова економічного критерію збалансованого розвитку адміністративно-територіальних одиниць експортні операції не забезпечують фінансового збалансування, а в більшості областей, де цей показник вище 0,9, навпаки, провокують поглиблення дисбалансів у їх економічному розвитку.

Використовуючи аналогічну методику, ми проведемо розрахунок показника фінансового розриву за обсягами імпорту у адміністративно-територіальних одиницях України та коефіцієнта збалансованого рівня імпортних операцій у зовнішній торгівлі (табл. 6).

Таблиця 6

**Зміна коефіцієнта збалансованого рівня експортних операцій у зовнішній торгівлі
адміністративно-територіальних одиниць України за 2013–2018 рр.**

Адміністративно-територіальні одиниці	Коефіцієнт збалансованого рівня експортних операцій					
	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Вінницька	0,95	0,95	0,91	0,98	0,89	0,88
Волинська	0,96	0,95	0,94	0,94	0,94	0,95
Дніпропетровська	0,21	0,24	0,27	0,32	0,28	0,25
Донецька	0,00	0,27	0,58	0,61	0,55	0,54
Житомирська	0,96	0,95	0,96	0,96	0,95	0,95
Закарпатська	0,90	0,89	0,89	0,87	0,86	0,85
Запорізька	0,71	0,68	0,67	0,74	0,70	0,68
Івано-Франківська	0,97	0,97	0,97	0,95	0,95	0,93
Київська	0,85	0,85	0,82	0,81	0,83	0,84
Кіровоградська	0,94	0,94	0,97	0,96	0,97	0,97
Луганська	0,72	0,84	0,98	0,96	0,99	1,00
Львівська	0,91	0,90	0,87	0,86	0,85	0,83
Миколаївська	0,83	0,85	0,83	0,82	0,82	0,81
Одеська	0,88	0,85	0,81	0,83	0,83	0,85
Полтавська	0,79	0,82	0,84	0,84	0,82	0,83
Рівненська	0,97	0,97	0,97	0,98	0,98	0,98
Сумська	0,93	0,95	0,94	0,95	0,95	0,94
Тернопільська	0,98	0,98	0,98	0,98	0,98	0,97
Харківська	0,85	0,85	0,86	0,89	0,89	0,89
Херсонська	0,98	0,98	0,98	0,98	0,99	0,99
Хмельницька	0,97	0,97	0,97	0,98	0,97	0,96
Черкаська	0,95	0,96	0,96	0,96	0,95	0,94
Чернівецька	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Чернігівська	0,97	0,95	0,95	0,96	0,95	0,94
м. Київ	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

Складено автором на основі даних [19]

Імпортні операції у зовнішній торгівлі в розрізі адміністративно-територіальних одиниць за розрахованими показниками відображають набагато гіршу тенденцію, ніж експортні операції. Домінування в обсягах імпорتنих операцій м. Києва забезпечує в усіх областях наявність фінансового розриву за обсягами імпорتنих операцій у межах від 18 до 23 млрд. грн. [19].

Що ж до другого показника, коефіцієнта збалансованого рівня імпорتنих операцій у зовнішній торгівлі адміністративно-територіальних одиниць України за 2013-2018 рр., його значення, за винятком столиці, у жодній області не було нормативним або близьким до нормативного. Крім того, коефіцієнт збалансованого рівня імпорتنих операцій у зовнішній торгівлі в 2018 році у 21 області був значно вищим 0,9 і наближався до 1, що характеризує значний дисбаланс у імпорتنих операціях у зовнішній торгівлі в розрізі адміністративно-територіальних одиниць (табл. 7).

Узагальнюючи значення зовнішньої торгівлі як складової економічного критерію, використовуючи середньоарифметичне значення за попередніми двома коефіцієнтами збалансованого рівня експортних та імпорتنих операцій, ми розраховали коефіцієнт збалансованого рівня зовнішньої торгівлі для адміністративно-територіальних одиниць. Стверджуємо, що лише м. Київ, Дніпропетровська та Донецька області мають нормативне або близьке до нормативного значення.

**Зміна коефіцієнта збалансованого рівня імпорتنних операцій
у зовнішній торгівлі адміністративно-територіальних одиниць України за 2013–2018 рр.**

Адміністративно-територіальні одиниці	Коефіцієнт збалансованого рівня імпорتنних операцій					
	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Вінницька	0,99	0,98	0,99	0,99	0,99	0,98
Волинська	0,97	0,62	0,96	0,94	0,94	0,95
Дніпропетровська	0,81	0,77	0,78	0,79	0,77	0,78
Донецька	0,86	0,90	0,92	0,94	0,90	0,91
Житомирська	1,00	0,99	0,99	0,98	0,98	0,98
Закарпатська	0,93	0,92	0,94	0,94	0,94	0,94
Запорізька	0,94	0,93	0,93	0,94	0,94	0,93
Івано-Франківська	0,99	0,98	0,99	0,98	0,97	0,97
Київська	0,83	0,82	0,83	0,82	0,83	0,85
Кіровоградська	1,00	1,00	1,00	0,99	0,99	0,99
Луганська	0,94	0,95	0,98	0,98	0,99	0,99
Львівська	0,91	0,88	0,91	0,90	0,90	0,89
Миколаївська	0,98	0,97	0,97	0,96	0,97	0,97
Одеська	0,88	0,90	0,94	0,93	0,93	0,94
Полтавська	0,97	0,95	0,95	0,95	0,95	0,95
Рівненська	1,00	0,99	0,99	0,99	0,99	0,99
Сумська	0,99	0,98	0,98	0,98	0,98	0,98
Тернопільська	1,00	0,99	0,99	0,99	0,99	0,99
Харківська	0,92	0,91	0,92	0,91	0,92	0,93
Херсонська	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,99
Хмельницька	0,99	0,99	0,99	0,99	0,98	0,99
Черкаська	0,99	0,98	0,99	0,99	0,99	0,99
Чернівецька	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Чернігівська	0,99	0,98	0,98	0,98	0,98	0,99
м. Київ	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

Складено автором на основі даних [19]

Висновки. Отже, серед чотирьох підгруп економічних критеріїв збалансованого розвитку адміністративно-територіальних одиниць України найкращу збалансовану роль відіграють валовий регіональний продукт, виробничий потенціал та розвиток підприємницького середовища. Якщо основою для формування та реалізації фінансового потенціалу виробничо-індустріальних областей є їх виробничий потенціал, то для непромислових областей важливою є позитивна динаміка розвитку підприємницького середовища. Відтак сам валовий регіональний продукт, виробничий потенціал та розвиток підприємницького середовища є інструментами впливу на збалансований розвиток адміністративно-територіальних одиниць України і мають активно використовуватись під час розробки Стратегій розвитку відповідних територіальних утворень. Водночас необхідно якнайраціональніше використовувати усі фактичні та потенційні можливості для забезпечення росту реального ВРП як вартісного вираження фінансового потенціалу відповідної адміністративно-територіальної одиниці, а також створювати сприятливе та конкурентоспроможне підприємницьке середовище в межах тих областей, які мають обмежені фактичні та потенційні можливості у виробничому резерві.

Література:

1. Методологія економічних досліджень: підручник / Л.І. Антошкіна, Д.М. Стеченко. К.: Знання, 2015. 311 с.
2. Закон України «Про засади державної регіональної політики» від 05 лютого 2015 року № 156-VIII – Київ. URL: <https://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/156-19> (дата звернення: 23.04.2019).
3. Шляхи посилення синергетичного ефекту від взаємодії програм транскордонного співробітництва та стратегій регіонального розвитку в Україні / упоряд. Є. Романенко. Чернігів: Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень, 2018. 22 с.
4. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової, акад. НААН України М.А. Хвеси́ка. К.: ДУ ІЕПСП НАН України, 2014. 776 с.
5. Валовий регіональний продукт (2004-2017). URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 16.03.2019 р.)
6. Діяльність підприємств. Багатогалузева статистична інформація. Регіональна статистика. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 16.04.2019 р.)

7. Соціально-економічний розвиток анексованих АР Крим та м. Севастополя та оцінка втрат економіки України від анексії. Аналітична записка. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Vtrata_Krimu-3a502.pdf (дата звернення: 23.04.2019)
8. Окупація Донбасу і Криму коштувала Україні майже 20% ВВП – віце-прем'єр. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/10453779-okupaciya-donbasu-i-krimu-koshtovala-ukrajini-mayzhe-20-vvp-vice-prem-yer.html> (дата звернення: 26.04.2019)
9. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2015 рік. Департамент з питань регіонального розвитку. Травень 2016 року. – К. URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2016/03/Otsinka-sotsialno-ekonomichnogo-rozvitku-regioniv-za-2015-r.-prezentatsiyi-materiali2.pdf> (дата звернення: 17.02.2019).
10. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2016 рік. Департамент з питань регіонального розвитку. Травень 2017 року. – К. URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/05/Reytingova-otsinka-za-2016-rik-prezentatsiyi-materiali.pdf> (дата звернення: 17.02.2019).
11. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за регіонів за 2017 рік. Департамент з питань регіонального розвитку. Травень 2018 року. – К. URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2018/05/Reytingova-otsinka-za-2017-rik-prezentatsiyi-materiali.pdf> (дата звернення: 17.02.2019).
12. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2018 рік. Департамент з питань регіонального розвитку. Травень 2019 року. – К. URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/Reytingova-otsinka-za-2018-rik-prezentatsiyi-materiali.pdf> (дата звернення: 20.05.2019).
13. The Global Competitiveness Reports 2010–2017. URL: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2016-2017/> (дата звернення: 16.03.2019).
14. Doing business. DB 2019 Ease of Doing Business Score. URL: <http://www.doingbusiness.org/en/data/exploreeconomies/ukraine> (дата звернення: 16.03.2019).
15. The Global Innovation Index. URL: <https://www.globalinnovationindex.org> (дата звернення: 17.03.2019).
16. Index of economic freedom. URL: <https://www.heritage.org/index/explore?view=by-region-country-year> (дата звернення: 17.03.2019).
17. International Business Compass. URL: <https://www.bdoibc.com/home/> (дата звернення: 18.03.2019).
18. Місце України у світовий рейтингах у 2014-2019 рр. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2019/03/29/infografika/polityka/misce-ukrayiny-svitovux-rejtyntax-ostanni-ryat-rokiv> (дата звернення: 18.03.2019).
19. Зовнішня торгівля товарами та послугами. Багатогалузева статистична інформація. Регіональна статистика. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 16.04.2019 р.)